

WIELCY Z MAŁOPOLSKI

Realizator
projektu:

MAŁOPOLSKIE
CENTRUM NAUKI
COGITEON

INSTYTUCJA KULTURY
WOJEWÓDZTWA MAŁOPOLSKIEGO

Partner
projektu:

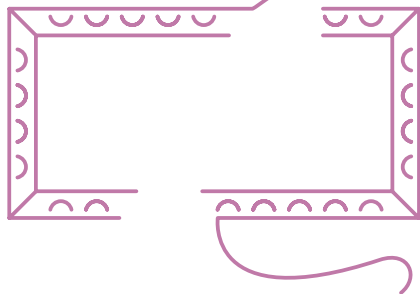

 www.wielczymalopolski.pl

JAN MATEJKO

1838-1893

Jan Matejko to jeden z najwybitniejszych polskich malarzy, który swoją historyczną twórczością zyskał uznanie na całym świecie.

Lekcja nr 3: JAN MATEJKO

Czas:	Zapowiedź tematu i ogłoszenie zadania domowego na poprzednich lekcjach (dwa tygodnie i tydzień przed lekcją właściwą) oraz 1 godzina lekcyjna właściwa
CELE LEKCJI:	
Cele poznawcze:	Uczeń poznaje bliżej postać i twórczość Jana Matejki, jego zaślugi dla zbiorowej wyobraźni historycznej Polaków
Cele kształcące:	→ uczeń poznaje motywacje i inspiracje twórczości malarskiej Matejki → uczeń doskonali umiejętność gromadzenia wiadomości na określony temat z różnych źródeł.
Cele wychowawcze:	Uczeń uczy się przewyższać słabości siłą ducha, nie zrażać przeciwnościami w drodze do dobrego celu, uczy się doceniać walory kolekcjonowania artefaktów jako pasji życiowej i pod ręcznego rezerwuaru, przydatnego do oryginalnej twórczości.
Pojęcia do utrwalenia lub przyswojenia:	→ historiozofia → malarstwo historiozoficzne → artefakty → polichromia → <i>faux pas</i> .
Metody:	Wykład, pogadanka, objaśnienie dzieła sztuki, sztuka prezentacji obrazu malarskiego, konkurs zapamiętywania.
Narzędzia:	Prezentacja Power Point z obrazami Jana Matejki.
Zapowiedź lekcji:	Dwa tygodnie przed lekcją właściwą prowadzący zajęcia zadaje wyszukanie i zapamiętanie tytułów jak największej ilości obrazów Jana Matejki (podając termin konkursu za dwa tygodnie) i przygotowanie krótkiego opisu jednego z jego obrazów historycznych z uwzględnieniem: jakie wydarzenia przedstawia, jakie postaci i jakie problemy. Uczący objaśnia, w jaki sposób można pozyskać wiadomości o obrazach i sugeruje, aby skorzystać z co najmniej trzech źródeł (nie tylko internetowych). Przeczytanie tego opisu obrazu nie powinno zająć więcej niż 3 minuty. Za tydzień uczący zbiera prace domowe i w ciągu jednego tygodnia czyta je, ocenia i wybiera te, które mają być zaprezentowane przez autorów na lekcji o Janie Matejce i jego twórczości.

Lekcja nr 3: JAN MATEJKO

Przebieg lekcji:

1. Sprawdzenie obecności i zapis tematu [5 min]
2. Postać i życie Jana Matejki [10 min]
 - a) polski patriota czeskiego pochodzenia
 - b) trudny start życiowy
 - c) pomocna dłoń cesarza i rozwój kariery
 - d) Matejko jako podróżnik i kolekcjoner historycznych rekwizytów
 - e) dwa światy artysty: wyobraźnia malarska i kłopoty rodzinne
3. Największa zasługa artysty-pedagoga: Jan Matejko jako twórca polskiej wyobraźni dziejów [5 min]
4. Kontrowersje wokół twórczości Matejki [5 min]
 - a) malarz kontrowersyjny
 - b) Matejko jako „filmowiec”, a nie „fotograf”
 - c) „kłopoty” z perspektywą
5. Prezentacja (wraz z uczniami) wybranych dzieł Jana Matejki [12 min]
6. Powtórka z konkursem na ilość zapamiętanych tytułów obrazów Jana Matejki – uczniowie wypisują je na kartkach [6 min.]
7. Propozycja dla chętnych, by odwiedzili Muzeum Matejki przy ul Floriańskiej 41 w Krakowie i napisali (np. do pięciu tygodni) wypracowanie o swych wrażeniach z „Domu Matejki” [2 min]

Na jednej z kolejnych lekcji uczący ogłasza wyniki konkursu na ilość zapamiętanych tytułów obrazów Jana Matejki [5 min].

UWAGI I INFORMACJE DO WYKORZYSTANIA PRZEZ PROWADZĄCEGO LEKCJĘ

Na wniosek Muzeum Narodowego Senat Rzeczypospolitej Polskiej ogłosił rok 2023 ROKIEM JANA MATEJKI. Z tym większą pewnością przedstawiamy Jana Matejkę jako wielkiego z Małopolski. [Slajd 1].

2. Postać i życie Jana Matejki

a) Ojciec Jana, František Xaver Matějka (1789–1860) był Czechem, urodził się niedaleko Hradca Králové, a jako guwerner i nauczyciel muzyki przeniósł się do Galicji i w 1826 roku ożenił się w Krakowie z Joanną Rosenberg (ze spolszczonej niemieckiej rodziny). Jan Matejko (ur. 1838) był jednym z jedenaściorga dzieci. Jego rodzice czuli się już polskimi patriotami, a dwa starsi bracia Jana wzięli udział w Wiośnie Narodów na Węgrzech a następnie młodszy w Powstaniu Styczniowym w walce za wolność waszą i naszą. Jan był zbyt słaby fizycznie, by dopuszczono go do partii powstańczej, ale pomagał, dostarczając zaopatrzenie dla oddziałów. Był długo lekceważony przez miłość swego życia Teodorę Giebułtowską, która zdecydowała się wyjść za niego dopiero, gdy otrzymał nagrodę w Paryżu w 1864 roku za obraz Kazanie Skargi i zdobył malarską sławę.

b) [Slajd 2-3] Po śmierci matki w 1845 roku, ojciec nie troszczył się dostatecznie o Jasia, a gdy ten złamał sobie nos, nie zaprowadził go do lekarza, przez co Jan Matejko już do końca życia miał nos krzywo zrosnięty. W ogóle jego start życiowy nie zapowiadał sukcesów. Był mały i wątły. W szkole - najpierw św. Barbary, a następnie św. Anny (dziś Liceum Ogólnokształcące im. Bartłomieja Nowodworskiego) – rówieśnicy dokuczali mu a nawet bili go. Można zatem przedstawiać Jana Matejkę jako przykład wielkiego ducha, który wbrew przeciwnościom dokonał wiele. Gdy miał dwanaście lat, zwrócił na niego uwagę krakowski autorytet malarski Wojciech Korneli Stattler i przyjął go do siebie na naukę od 1851 roku. W krakowskiej Szkole Sztuk Pięknych rozwinął swoje zainteresowania malarstwem historycznym. Doskonalił warsztat artystyczny w Monachium i w Wiedniu, skąd jednak szybko wrócił do Krakowa po konflikcie patriotycznym z austriackim profesorem. Według artykułu jednego z austriackich dziennikarzy, Profesor miał powiedzieć o kompozycji obrazu: „Sytuacja wymaga, by król klęczał”, na to Matejko: „Królowie polscy przed nikim nie klękali!”. W 1853 roku namalował swój pierwszy obraz historyczny „Carowie Szujscy przed Zygmuntem III”. W 1862 roku namalował „Stańczyka”, co przyniosło mu duży rozgłos, a w 1864 roku zasłynął kontrowersyjnym „Kazaniem Skargi”, który otrzymał Medal I klasy na wystawie paryskiej, a zakupił go od Matejki hrabia Potocki za 10 tys. guldenów.

c) [Slajd 4] W 1867 roku obrazem „Rejtan” powtórzył sukces paryski, a cesarz Franciszek Józef I, zakupiwszy obraz (za 50 tys. franków), obronił Matejkę przed krytyką arystokracji, uczynił z niego bogatego człowieka i postawił w rzędzie najwyższej cenionych malarzy. Obraz trafił na ekspozycję cesarskich zbiorów w Belwederze w Wiedniu. Stabilność finansowa pozwoliła mu na założenie rodziny, utrzymanie żony i czwórki dorastających dzieci (piąte dziecko, córeczka zmarła w niemowlęctwie) oraz służących. Zamieszkał z rodziną przy ul. Floriańskiej 41 (1873 r.) i zakupił dworek w Krzesławicach (1876) oraz inne nieruchomości. W 1873 roku został dyrektorem Szkoły Sztuk Pięknych w Krakowie i kierował instytucją do końca życia, wynajdując i rozwijając wiele talentów, jak Jacka Malczewskiego, Leona Wyczółkowskiego, Józefa Mehoffera i Stanisława Wyspiańskiego.

Lekcja nr 3: JAN MATEJKO

[Slajd 5] W 1878 roku obrazem „Bitwa pod Grunwaldem” zdobył złoty medal w Paryżu. Doceniono nim także całą jego twórczość. Był sławny, nagradzany doktoratami honoris causa przez najważniejsze malarskie w Europie, otrzymywał wysokie odznaczenia (jak np. Legię Honorową we Francji). W 1883 roku ofiarował osobiście obraz „Sobieski pod Wiedniem” papieżowi Leonowi XIII, wpisując się mocnym akcentem w obchody 200-lecia odsieczy. Matejko (kojarzony głównie z malarstwem sztalugowym techniką olej na płótnie) w związku z rocznicą odsieczy wiedeńskiej z pomocą swych uczniów namalował też wielką polichromię w krakowskim kościele mariackim, eksponując na niej Litanię Łoretańską – ulubioną modlitwę Jana III Sobieskiego.

d) Jan Matejko był wielkim miłośnikiem zabytków krakowskich i światowych. Lubił podróżować, choć miał kłopoty ze zdrowiem. Znał dobrze Monachium, Wiedeń, Pragę, Rzym i Paryż. Wybrał się nawet do Stambułu (1872) i zwiedził inne miasta w Turcji. Od dzieciństwa lubił kolekcjonować wszelkie pamiątki historyczne. Gromadził je w domu, a używał bardzo chętnie i często jako rekwizyty postaci pozujących do obrazów historycznych. Wielkie wydarzenia z naszych dziejów upamiętniał nie tylko swymi obrazami, ale także organizacją imprez patriotycznych i fundacjami pomników. Współuczestniczył w renowacji najważniejszych krakowskich zabytków. Troska o nie doprowadziła go nawet do poważnego konfliktu z władzami miasta. Oburzony wyburzeniem zabudowań szpitalnych zakonu „Duchaków” (przy ul. Szpitalnej) rzucił honorowym obywatelstwem i wyróżnieniem obywateli pochowania w krypcie zasłużonych na Skałce.

e) Dużo czasu zabierała mu praca koncepcyjna, gdyż dopracowywał z wielką starannością symbolikę obrazów. Równocześnie jednak wiele nerwów kosztowały go sprawy rodzinne, a szczególnie charakter a później choroba psychiczna żony, która kazała mu siebie portretować w twarzach prawie wszystkich malowanych kobiet, robiła mu sceny zazdrości i szkodziła przez liczne publiczne faux pas.

3. Największa zasługa artysty-pedagoga: Jan Matejko jako twórca polskiej wyobraźni dziejów

Nie sposób przecenić Jana Matejkę jako pedagoga narodu polskiego, którego wizje wydarzeń, twarze postaci historycznych a nawet oceny wywarły większy wpływ na powszechną wyobraźnię niż praca jakiegokolwiek artysty a nawet historyka. Nawet ci, którzy zdają sobie sprawę, że któryś z polskich władców wyglądał inaczej niż sportretował go Matejko, posługuje się obrazami z „Pocztu królów i książąt polskich”. Żaden historyk nie poważy się wdać w polemikę, jak wyglądał naprawdę hołd pruski z najprostszym człowiekiem, znającym obraz Matejki, bo wie, że i tak siła zakorzenienia wizji Matejkowskiej będzie silniejsza. Późniejsi malarze i twórcy filmowi, jeżeli chcą być zrozumiani przez większość społeczeństwa, posługują się twarzami bohaterów historycznych, jakie nadał im Matejko, posługując się zazwyczaj Krakowianami (a najchętniej krewnymi) jako modelami.

4. Matejko – malarz kontrowersyjny

a) Bardzo ważny nurt polityczny tzw. krakowskich konserwatystów wzięł nazwę od „Stańczyka” Matejki. Ich związek mentalny z Matejką był tak bliski, że nie tylko w nazwie, ale inspirowali się jego pomysłami w kierunkach myślenia, a nawet mieli mu za złe, jeżeli nie zgadzał się z nimi, gdyż mieli go za swego. Matejkowska krytyka wad narodowych podobna się krakowskiej szkole historycznej. Z drugiej strony, krytyka arystokracji na obrazie „Rejtan” została bardzo negatywnie odebrana przez ich potomków. Wiele emocji budziła postać Jana Zamoyskiego, portretowana przez Matejkę jako „pana nad pany” w „Kazaniu Skargi”. Dyskusyjny pozostawał szlachcic z obrazu „Kościuszko pod Raclawicami”, który oczekuje na Naczelnika, by odebrać zbiegłego do kosynierów swego poddanego chłopca.

b)) Matejko krytykowany był już przez swych współczesnych, a do dziś – nawet przy uznaniu jego najwyższej pozycji w malarstwie historycznym – krytyków jego dzieł pozostaje wielu. Szczególnie trafne wydawać by się mogły zarzuty historyczne, że gromadził na jednym obrazie postaci, które nie mogły się w tym czasie w ogóle spotkać. Tu warto zauważyć, że Matejko tworzył w czasie, gdy fotografia stawała się już na tyle doskonała, że mogła śmiało konkurować z malarstwem realistycznym (np. portretowym), że przestawało mieć sens malowanie tak, jakby to była fotografia. Z drugiej strony, film ruchomy jeszcze nie funkcjonował i Matejko tworzył swoje obrazy jako całe opowieści. Tworzył filmy, a może nawet całe seriale (jak obraz „Bitwa pod Grunwaldem”). Jeden z krytyków, nie bez racji, skojarzył zagęszczoną kompozycję dzieła z trwającym 50 sekund niemym filmem braci Lumière „Wjazd pociągu na stację w La Ciotat”. (Nota bene, film ten oglądano dopiero w trzy lata po śmierci Matejki...) W dzisiejszych czasach Matejko byłby może reżyserem na miarę Spielberga... On właśnie wyprzedzał technikę filmową! Malarstwo w jego wykonaniu miało nawet najwyższy walor filmu, bo tylko niektórzy autorzy potrafią tak jak on w „Kazaniu Skargi” podzielić kadr na sferę sacrum i profanum. Piękną opowieścią jest „Konstytucja 3-go Maja”, gdzie każda z postaci usytuowana została według swej kilkuletniej postawy względem reform.

c) Wytykano mu brak perspektywy (z wyrozumiałością dla jego krótkowzroczności), ale konwencja, w jakiej tworzył nie musiała się liczyć z perspektywą, która mogła by zaszkodzić właściwemu zrozumieniu treści dzieła. Tak postępowało wielu współczesnych Matejce. Dla Matejki w prawym górnym rogu obrazu nie było miejsca na oddanie pejzażu z perspektywą, ale odmalowywał tam niejednokrotnie (np. w „Batorym pod Pskowem”) klucz do interpretacji sceny, która rozgrywała się w centrum obrazu.

Lekcja nr 3: JAN MATEJKO

5. Prezentacja wybranych dzieł Jana Matejki

[stosowne slajdy do obrazów prezentowanych przez uczniów]

Tu następują pokazy obrazów autorstwa Jana Matejki z objaśnieniami zrobionymi wcześniej przez uczniów i wybranymi przez uczącego. Bardzo ważne jest, aby obrazy można oglądać równocześnie z komentarzem na ekranie. Sam uczący może uzupełniać informacje lub komentować, a z braku ważnego opracowania, dodać go od siebie.

Przykład: „Bitwa pod Grunwaldem”

Matejce znana była sławna powieść Józefa Ignacego Kraszewskiego z 1872 roku, którego przyćmił dopiero Sienkiewicz. To właśnie w 1872 roku Matejko rozpoczął prace techniką olej na płótnie nad wielkim obrazem o wymiarach 426 na 987 cm. Postacią centralną uczynił wielkiego księcia Witolda, za którym już chyli się ku upadkowi chorągiew wielkiego mistrza krzyżackiego, akcentując krzyż na kołpaku Witoldowym – tym, któremu Krzyżacy zarzucali pogaństwo. Inni uznają za centralną postać obrazu wielkiego mistrza Ulryka von Jungingena, który z obłędem w oczach nie jest w stanie odwrócić swego losu, a dosięga go włóczęgi prosty piechur, Litwin z obnażoną potężną klatką piersiową, trzymający mocnymi rękoma włóczęgi św. Maurycego. To symbol szerzenia chrześcijaństwa, otrzymany na zjeździe gnieźnieńskim w tysięcznym roku przez Bolesława Chrobrego od cesarza niemieckiego Ottona III. Włóczęgię (którą Matejko widział w skarbcu katedralnym wawelskim) trzyma teraz w ręku prosty Litwin w 24 lata po chrystianizacji Litwy. Poniżej, na ziemi leży oderwana końska podkova, interpretowana jako opuszczenie szczęścia przez wielkiego mistrza Ulryka. Podkreśla nieuchronność jego upadku. Wojownik pieszy z toporem ma wygląd kata, co świadczy o wymierzeniu Ulrykowi sprawiedliwości dziejowej. Ponad głową wielkiego mistrza powiewa jego płaszcz – wypisz wymaluj flaga kapitulacyjna... Trzecią postacią, wybijającą się najwyraźniej z tłumu jest najślawniejszy z naszych rycerzy – wręcz symbol średniowiecznych ideałów rycerskich – Zawisza Czarny z Garbowa, który wyróżnił się w bitwie grunwaldzkiej. Niedaleko von Jungingena widnieje postać Wenera von Tettingena, którego los po bitwie wydaje się charakterystyczny, bo udało mu się zbiec do Elbląga, gdzie udzielono mu pomocy, ale gdy mieszczanie pertraktowali z Jagiełłą poddanie miasta, wygnali Tettingena, a ten trafił do Malborka, gdzie przysłużył się obronie tegoż przez Henryka von Plauena. Wśród Krzyżaków uwagę zwraca Kuno von Lichtenstain – tragiczna postać rozumiejąca wiele, ale wybierająca niegodziwość, uwikłana bardziej w ludzkie emocje niż przyjmująca Boży punkt widzenia. W ciekawej interpretacji na obrazie Matejki, niejako w hołdzie Janowi Długoszowi, pojawia się jego ojciec, który bierze do niewoli Marquarda von Salzbach, tego samego, który zamordował dzieci Witolda, a Jagiełło podarował go Witoldowi dla ukarania śmiercią. Na przedzie wspomnianej wyżej nawałnicy posuwa się straszny najemnik czeski Jan Žižka, który miał pod Grunwaldem stracić oko i zasłynąć z odwagi. Przedstawiany zwykle jako symbol wspólnoty słowiańskiej przeciw Germanom warty jest pogłębiania wiedzy o poglądach czeskiego i polskiego Matejki.

Wernisaż obrazu nastąpił w 1878 roku w krakowskim pałacu Wielopolskich (ratuszu). Obraz jako własność warszawskiego finansisty krążył po stolicach dosłownie całej Europy, wzbudzając wielkie zainteresowanie. Zbiórka społeczna mieszkańców Królestwa Polskiego sprawiła, że obraz trafił w 1902 roku do zbiorów Towarzystwa Zachęty Sztuk Pięknych.

W związku z I wojną światową Rosjanie zabrali go do Moskwy, a powrócił do Polski na mocy traktatu ryskiego. Podczas II wojny światowej ukryto go 9 września w Lublinie, a Goebbels wyznaczył nagrodę 10 milionów marek za wskazanie miejsca jego przechowywania. Gestapo poszukiwało go intensywnie aż do nadania przez Anglików w BBC fałszywej informacji o przechowywaniu obrazu w Londynie. Obecnie należy do Muzeum Narodowego w Warszawie (choć jako taki w latach 1976–82 eksponowany był w malborskim zamku).

6. Powtórka z konkursem na ilość zapamiętanych tytułów obrazów Jana Matejki

Wiedza o twórczości Jana Matejki, zdobyta według polecenia uczącego dwa tygodnie wcześniej oraz wiadomości z lekcji mogą posłużyć do błyskawicznej kartkówki, polegającej na wypisaniu przez każdego ucznia z pamięci jak największej ilości tytułów obrazów Matejki.

7. Propozycja dla chętnych, by odwiedzili Muzeum Matejki przy ul Floriańskiej 41 w Krakowie i napisali wypracowanie o swych wrażeniach z „Domu Matejki”

Zadaniem domowym może być zachęta do odwiedzenia oddziału Muzeum Narodowego w Krakowie przy ul Floriańskiej, jakim jest „Dom Matejki” (najstarsze polskie muzeum biograficzne) i opisanie impresji z niego w wypracowaniu. Tu Jan się urodził, tu miał pracownię, w której odwiedził go cesarz Franciszek Józef i tu znajduje się wiele pamiątek po artyście.

Ponadto warto zachęcić młodzież do zwiedzenia Galerii w Sukiennicach ze szczególnym uwzględnieniem obrazów Matejki.

Jeżeli lekcja zostanie przeprowadzona, gdy będzie jeszcze otwarta wystawa o Matejce w Nowym Gmachu Muzeum Narodowego w Krakowie to warto zachęcić także do jej zwiedzenia.

Przykładowe definicje dla uczniów:

- Malarstwo historyczne to ze względu na treść rodzaj malarstwa, które przedstawia wydarzenia historyczne.
 - Malarstwo historiozoficzne to ze względu na treść rodzaj malarstwa, które przedstawia analizę wydarzeń historycznych i zawiera pogłębione refleksje na temat procesów historycznych.
 - Zbiorowa wyobraźnia to jednakowe dla wielu przedstawicieli wspólnoty narodowej lub społecznej wyobrażenie postaci, zdarzeń, obiektów itp., których prawdziwy obraz jest trudny do ustalenia. Zbiorową wyobraźnię mogą tworzyć historycy, literaci, a jeszcze skuteczniej malarze lub filmowcy.
 - Artefakty to wytwory ludzkie (często o charakterze artystycznym) niepowstałe samistnie w naturze.
 - Polichromia to malowidło ściennie. Rozróżnia się wiele technik, a podstawowa różnica polega na kładzeniu farby na tynku suchym (al secco) lub mokrym (al fresco). W języku polskim utrwalił się błąd językowy synonimu polichromii z freskiem (z j. włoskiego powinien to być tylko jeden rodzaj kładzenia farby na tynku mokrym).
 - *Faux pas* to niezręczność wypowiedzi lub zachowania się w towarzystwie, które nie akceptuje takiej formy.
-

Lekcja nr 3: JAN MATEJKO

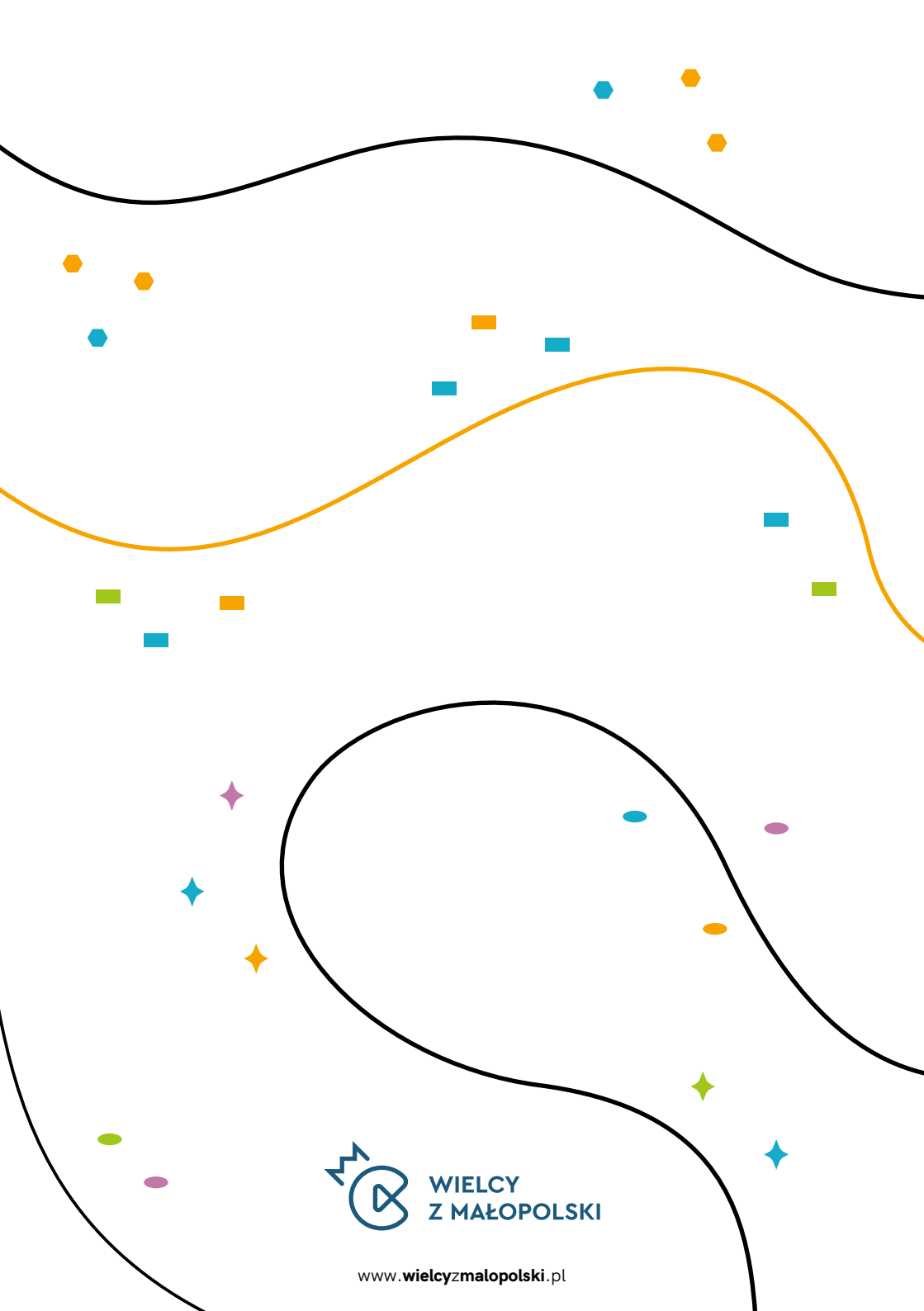
Literatura mogąca poszerzyć wiedzę do lekcji:

- J. Antecka, M. Buyko, *Teodora, moja miłość. Życie codzienne Jana i Teodory Matejków*, BOSZ, Olszanica 2014;
- M. Buyko, B. Ciciora, *AMOR DEO, AMOR PATRIAE, AMOR FAMILIAE*, czyli rzecz o rodzinie Matejków, Siedlce 2022,
- L. Chwistek, *Wielość rzeczywistości w sztuce i inne szkice literackie, wybrał i przedmową opatrzył K. Estreicher*, Warszawa 1960;
- B. Ciciora, *Malarstwo historyczne profesorów Królewskiej Akademii Sztuk Pięknych w Monachium* [w:] *Malarze polscy w Monachium. Studia i szkice*, Materiały z sesji naukowej pod redakcją Z. Fałtynowicza i E. Ptaszyńskiej, Suwałki 2007, s. 21-32,
- J. Krawczyk, *Matejko i historia*, Warszawa 1990;
- H. Słoczyński, *Matejko*, Wrocław 2000;
- J. Starzyński, *Jan Matejko*, Wydawnictwo „Arkady” 1973;
- M. Treter, *Matejko*, Lwów–Warszawa 1939;
- S. Witkiewicz, *Matejko*, Lwów 1908;
- *Zdrowie i choroba w domu Jana Matejki. Materiały z sesji 10 IX i 20 XI 1996*”, red. Z. Gajda, Kraków 2002.

Merytoryka: dr Barbara Ciciora – Muzeum Narodowe w Krakowie

Opracowanie: Piotr Boroń

Redakcja i zmiany: Patrycja Pakońska, Andrzej Pruchlat

WIELCY
Z MAŁOPOLSKI

www.wielczymalopolski.pl